

Marzena Kacprzak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Anna Mazurkiewicz-Pizlo

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

WYBRANE ASPEKTY RYNKU PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH POLSKI W LATACH 2003-2010

Streszczenie: Rynek pracy to miejsce, gdzie dokonuje się alokacja siły roboczej, podejmowane są decyzje o zatrudnieniu, ujawniają się ekonomiczne i społeczne konsekwencje funkcjonowania gospodarki. Poszczególne dziedziny życia społeczno-gospodarczego wpływają zarówno na popyt na pracę, jak i na podaż pracy. Celem opracowania jest przedstawienie wybranych zagadnień rynku pracy na obszarach wiejskich. Badania dotyczą lat 2003-2010. Analizowany przedział czasowy przyjęto celowo ze względu na przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Na specyfikę pracy rolniczej składa się jej wieloaspektowość, w tym aspekt ekonomiczny, społeczny, nie sposób nie wspomnieć o aspekcie jednostkowym i zbiorowym. Praca rolnicza oparta jest na efektywności, rosnącej wydajności i produktywności.

Słowa kluczowe: rynek pracy i zatrudnienie, bezrobocie, obszary wiejskie, struktura ludności wiejskiej.

1. Wstęp

Przeobrażenia zachodzące współcześnie w gospodarce światowej wywołały poważne konsekwencje w sferze pracy – na ich tle ujawnił się kryzys zatrudnienia, masowe bezrobocie przekształciło się w trwałe zjawisko strukturalne¹. W Polsce w latach 2004-2010 nastąpiły zmiany w strukturze rynku pracy związane ze wstąpieniem Polski do struktur Unii Europejskiej. Na zmiany te w dużym stopniu miały wpływ fundusze europejskie, takie jak Europejski Fundusz Społeczny, czy Wspólna Polityka Rolna.

Przekształcenia na rynku pracy determinują co najmniej dwie grupy powiązanych ze sobą procesów. Po pierwsze, globalizacja oraz przekształcenia strukturalne i technologiczne, zachodzące we współczesnej gospodarce, Po drugie, starzenie się

¹G. Firlit-Fesnak, M. Szylo-Skoczny, *Polityka społeczna*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 215.

ludności, a także zmniejszanie się potencjalnych zasobów pracy². W okresie ostatnich dwudziestu lat polska gospodarka przeszła głęboką transformację we wszystkich jej sektorach oraz w wymiarze regionalnym kraju. Charakter rozwoju społeczno-gospodarczego wpływa także na zmianę funkcji obszarów wiejskich. Małe miasta i obszary wiejskie stoją w obliczu szczególnych problemów, zwłaszcza te, które były zdominowane przez jednego pracodawcę lub wielkie gospodarstwa rolne (PGR). Oferta edukacyjna na obszarach wiejskich jest skromniejsza niż w miastach, ze względu na ograniczony dostęp do żłobków, przedszkoli, kadry nauczycielskiej, gorszej infrastruktury. Istnieją także bariery dla rozwoju przedsiębiorczości, polegające m.in. na trudnościach w pozyskiwaniu kapitału (w tym na inwestycje w rozwój kapitału ludzkiego) i utrzymującym się bezrobociu utajonym w gospodarstwach rolnych.

Jednym z największych problemów obszarów wiejskich jest bezrobocie. Jest ono szczególnie trudne do likwidacji, ponieważ ludność wiejska często wykazuje bierne i zachowawcze postawy na rynku pracy. W walce z bezrobociem państwa wykorzystują instrumenty zarówno makro-, jak i mikroekonomiczne oraz bardziej bezpośrednio powiązane z samym rynkiem pracy – narzędzia polityki zatrudnienia i polityki rynku pracy. Do instrumentów makroekonomicznych zaliczyć możemy politykę zatrudnienia, monetarną, dochodową itp., a do polityki mikroekonomicznej politykę rolną, politykę rynku pracy czy promowanie przedsiębiorczości³.

W teorii ekonomii dominują dwa podejścia wyjaśniające przyczyny powstawania bezrobocia na rynku: teorie wywodzące się z doktryny Keynesa oraz teorie wywodzące się ze szkoły neoklasycznej. Pierwsze z nich zakładają, że bezrobocie powstaje, gdy popyt globalny zmniejszył się, a płace i ceny nie dostosowały się w takim stopniu, aby przywrócić pełne zatrudnienie. Z niedostatkiem globalnego popytu mamy do czynienia wówczas, gdy jest on niższy od poziomu zapewniającego pełne zatrudnienie⁴. Współcześnie w teoriach keynesowskich sekret niepełnego zatrudnienia kryje się w analizie sztywności płac albo też rynków nie w pełni równoważących się w gospodarce (*non-market clearing economies*)⁵. Teorie wywodzące się ze szkoły neoklasycznej mówią, iż w gospodarce występują elastyczne płace realne, które są automatycznym mechanizmem rynkowym doprowadzającym do równowagi rynkowej. Do eliminacji bezrobocia wystarczy jedynie usunąć ograniczenia w swobodnym działaniu mechanizmów rynkowych. Dlatego też analiza rynku pracy prowadzona jest przy założeniu o efektywnie działającym mechanizmie rynkowym oraz o racjonalnych i dobrowolnych decyzjach człowieka występującego w roli pracodawcy lub pracownika. Rynek do poziomu równowagi powraca w momencie, kiedy

²I.E. Kotowska, *Zmiany demograficzne a przyszły rynek pracy*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wyd. IPISS GUS, Warszawa 2005, s. 115-138.

³B. Woźniak, *Bezrobocie równowagi i nierównowagi a polityka państwa wobec rynku pracy*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 62.

⁴D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia*, T. 2, PWE, Warszawa 1995, s. 228.

⁵P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia 1*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 334.

wszyscy znajdują pracę i akceptują otrzymaną za nią stawkę⁶. W praktyce warunki konkurencji prawie doskonale nie występują, dlatego państwa i ich instytucje pełnią aktywną rolę w rozwiązywaniu problemów rynku pracy.

Celem artykułu jest ukazanie zmian struktury społecznej oraz przekształceń na rynku pracy na obszarach wiejskich w latach 2003-2010. Przedstawienie rozmiarów, jakości i mobilności może pomóc odpowiedzieć na pytania, jak zmieniła się struktura społeczna ludności wiejskiej, czy praca poza rolnictwem może być konkurencyjnym źródłem dochodu, jak zmieniły się wybrane wskaźniki dotyczące zatrudnienia ludności zamieszkałej na terenach wiejskich po wstąpieniu do UE. Zebrane dane poddano analizie opisowej i porównawczej oraz zastosowano wnioskowanie dedukcyjne.

2. Struktura społeczno-zawodowa ludności wiejskiej

W międzynarodowej praktyce statystycznej stosowane są zwykle dwa rodzaje kryteriów określania charakteru miejscowości jako „wieś” lub „miasto”. Są to kryteria statystyczne i administracyjne. Pierwsze odnosi się przede wszystkim do liczby mieszkańców, według drugiego natomiast obszar miejski to ten, który uzyskał oficjalny status miasta. W Polsce o administracyjnym zaliczeniu poszczególnych obywateli do ludności miejskiej lub wiejskiej decyduje kryterium administracyjne. Zgodnie z tym do ludności wiejskiej zalicza się wszystkich zamieszkałych poza granicami administracyjnymi miast⁷. Jak zauważa A. Woś⁸, nie ma znaku równości pomiędzy rolnictwem a tym, co tradycyjnie definiujemy jako wieś.

Obszary wiejskie zajmują w Polsce 291 316 km², co stanowi 93,2% powierzchni kraju. Zamieszkuje na nich 14 847,7 tys. osób, co stanowi 38,9% ogółu ludności⁹. Od 2008 r. obserwuje się systematyczny wzrost liczby ludzi przemieszczających się na tereny wiejskie. Wskaźnik migracji wewnętrznych w przekroju miasto-wieś jest dodatni¹⁰. Natomiast saldo migracji wewnętrznych w przekroju wieś-miasto jest bliskie zeru. W związku z tym wydaje się, że migracje nie będą mieć większego znaczenia ani dla zmian proporcji ludności wiejskiej i miejskiej, ani dla modyfikacji jej struktury¹¹.

⁶ E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 99-110; E. Kwiatkowski, *Neoklasyczne teorie zatrudnienia: tradycja i współczesność*, PWN, Warszawa 1998, s. 65.

⁷ Frenkiel I., *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2003, s. 7.

⁸ A. Woś, *Przestrzeń ekonomiczna rolnictwa*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2002.

⁹ Stan w dniu 31 grudnia 2008 r., *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 roku*, GUS, Olsztyn 2010, s. 130.

¹⁰ *Stan i struktura rejestrowanego bezrobocia na wsi w 2009 roku*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Pracy, www.mpips.gov.pl, 5.01.2011.

¹¹ A. Rosner, M. Stanny, *Ile nas do pieczenia chleba?*, www.academia.pan.pl, 5.01.2011.

Tradycyjnie ludność wiejska kojarzy się z działalnością rolniczą. Podkreślić należy jednak, że w Polsce można wyróżnić co najmniej trzy grupy o odmiennych cechach społeczno-zawodowych, zamieszkujących tereny wiejskie, są to¹²:

- rolnicy (farmerzy); do tej grupy zalicza się zarówno rolników, jak i ich rodziny, dla których środki uzyskiwane z pracy w rolnictwie stanowią podstawowe źródło dochodów; gospodarstwo rolne stanowi w tym przypadku podstawowe miejsce pracy zarówno dla głowy rodziny, jak i dla innych jej członków;
- wielozawodowa ludność chłopska; w grupie tej znajdują się mieszkańcy wsi wykorzystujący pracę w gospodarstwie rolnym jako uzupełniające źródło dochodów i samo zaopatrzenia;
- wiejska ludność bezrolna; członkowie tej grupy nie posiadają indywidualnych gospodarstw rolniczych; są silnie związani z rynkiem pracy obszarów wiejskich, lecz nie są bezpośrednim beneficjentem Wspólnej Polityki Rolnej.

Rozpatrując z kolei tylko pierwszą grupę społeczno-zawodową – rolników, warto również zwrócić uwagę na jej różnorodność. Rozpatrując np. sytuację ekonomiczną gospodarstw w powiązaniu z ich potencjałem rozwojowym, można wyróżnić następujące typy gospodarstw rolnych¹³:

- gospodarstwa rozwojowe, które prowadzone są przez ludzi stosunkowo młodych, przedsiębiorczych (posiadających wykształcenie i/lub predyspozycje menedżerskie); gospodarstwa należące do tej grupy z łatwością przystosowują się do zmiennych warunków gospodarowania; grupa tych gospodarstw szacowana była pod koniec lat 90. na 160-170 tys.;
- tradycyjne gospodarstwa chłopskie zdolne do rozwoju, których liczebność szacowana była na 350-400 tys.; gospodarstwa te zachowują wielokierunkową strukturę produkcji ukierunkowaną również na samozaopatrzenie. Wskazuje się, że wielkość tej grupy i kierunki zmian uzależnione są głównie od polityki wspólnotowej wzmacniającej konkurencyjność tego sektora i poprawiającej sytuację dochodową rolników.
- nierozwojowe gospodarstwa chłopskie, których liczebność szacowana jest na 1200-1300 tys.; gospodarstwa te walczą o przetrwanie; są to gospodarstwa „wykazujące cechy stagnacji strukturalnej”, w większości prowadzone przez rolników starszych, nie potrafiących się przystosować do nowej sytuacji rynkowej i rynkowych sposobów gospodarstwa;
- upadające gospodarstwa chłopskie stanowią grupę szacowaną na 300-350 tys., nie mają żadnych szans dostosowawczych z powodu wieku gospodarujących i/lub braku następców; grupa ta stanowi główny obszar zainteresowania polityki społecznej.

¹² J. Wilkin, *Polska wieś i rolnictwo w obliczu wielkiej zmiany*, [w:] *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Maroda, Scholar, Warszawa 2004, s. 158-160.

¹³ A. Woś, *Polityka strukturalna*, [w:] *Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce*, FAPA, Warszawa 1998, s. 149-152.

Współczesna wieś podlega systematycznym przeobrażeniom. Polegają one przede wszystkim na coraz mniejszym powiązaniu mieszkańców wsi z gospodarowaniem w rolnictwie oraz ze zmniejszającymi się dochodami pochodzącymi z rolnictwa (obecnie szacuje się, że tylko 15% dochodów mieszkańców wsi pochodzi z rolnictwa). Badania prowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej potwierdzają zmniejszanie się odsetka gospodarstw domowych posiadających użytki rolne¹⁴. W 1999 r. ponad 50% mieszkańców wsi wskazywało posiadanie użytków rolnych o powierzchni 1 lub więcej hektara. Natomiast w 2007 r. liczba ta zmniejszyła się o 21,6%. Z kolei liczba osób w ogóle nie posiadających tego typu ziemi wzrosła o 23,2%. Widać zatem, że coraz większa część ludności zamieszkującej tereny wiejskie nie jest związana z uprawą ziemi, co przedstawia tab. 1.

Tabela 1. Zmiany w strukturze społecznej wsi – posiadanie użytków rolnych (w %)

Posiadanie użytków rolnych przez członków gospodarstwa domowego	Wskazania mieszkańców wsi (według terminu badań)		
	1999	2002	2007
Tak, 1 ha powierzchni lub więcej	53,0	52,0	31,4
Tak, poniżej 1 ha powierzchni	10,0	14,0	8,4
Nie	37,0	34,0	60,2
Ogółem liczebność próby wiejskiej	707,0	743,0	12 797,0

Źródło: *Komunikat z badań – Jak się żyje rolnikom*, CBOS, Warszawa 2008 [BS/89/2008], s. 2.

Zmniejszanie się liczby gospodarstw rolnych o areale poniżej 1 ha potwierdzają również dane GUS, pochodzące ze wstępnych wyników Powszechnego Spisu Rolnego w 2010 r. Zgodnie z nimi liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych wyniosła 1583 tys. i w porównaniu do poprzedniego spisu w 2002 r. zmniejszyła się o 373 tys., tj. o 19,1% (tab. 2).

Tabela 2. Liczba gospodarstw rolnych i średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych posiadających powyżej 1 ha użytków rolnych

Lata	Liczba gospodarstw rolnych (tys. ha)	Powierzchnia użytków rolnych ogółem (tys. ha)	Średnia powierzchnia użytków rolnych ogółem w gospodarstwie rolnym (ha)
2002	1956	16 503	8,44
2010	1583	15 005	9,50

Źródło: *Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Informacja sygnałowa*, GUS, Departament Rolnictwa, Warszawa 2010.

¹⁴ *Jak się żyje...*, s. 2-5.

Tabela 3. Gospodarstwa rolne posiadające powyżej 1 ha użytków rolnych według grup obszarowych użytków rolnych

Lata	Ogółem	Grupy obszarowe użytków rolnych					
		1-5 ha	5-10	10-20	20-30	30-50	>50 ha
2002	1956	w tysiącach					
		1147	427	266	64	32	20
	w odsetkach ogółu gospodarstw						
	100,0	58,6	21,8	13,6	3,3	1,6	1,0
2010	w tysiącach						
	1583	887	355	221	60	35	25
		w odsetkach ogółu gospodarstw					
	100,0	56,0	22,4	13,9	3,8	2,2	1,6
	2002 = 100						
80,9	77,3	83,1	82,8	93,5	111,0	128,8	

Źródło: *Wstępne wyniki...***Tabela 4.** Użytki rolne powyżej 1 ha i ich właściciele w 2007 roku

Przynależność do grupy społecznej według opinii respondentów	Posiadanie użytków rolnych przez respondenta lub członka jego gospodarstwa domowego			
	1 ha i więcej	poniżej 1 ha	nie	liczebność
Średnia dla mieszkańców wsi	31,4	8,4	60,2	12 783
Rolnicy indywidualni i pomagający im członkowie rodzin	96,0	3,0	1,0	1 454
Uczniowie i studenci	40,0	7,0	53,0	504
Nauczyciele	34,0	8,0	58,0	220
Robotnicy zatrudnieni w rolnictwie, leśnictwie, rybacy	31,0	8,0	61,0	98
Właściciele prywatnych firm, sklepów, agenci	30,0	10,0	60,0	336
Dyrektorzy, prezesi, kadra kierownicza	29,0	5,0	66,0	100
Robotnicy niewykwalifikowani	27,0	9,0	64,0	624
Robotnicy wykwalifikowani i brygadziści poza rolnictwem	24,0	10,0	67,0	1043
Pracownicy fizyczno-umysłowi	24,0	8,0	68,0	905
Renciści	24,0	12,0	64,0	1 265
Pielęgniarki i położne	23,0	10,0	67,0	111
Mistrzowie, technicy	22,0	9,0	69,0	108
Pracownicy administracyjno-biurowi, kierownicy	21,0	7,0	72,0	612
Emeryci	20,0	8,0	72,0	3 276
Zawody twórcze, naukowcy, specjaliści	18,0	10,0	72,0	160

Źródło: *Jak się żyje...*, s. 4.

Największy spadek liczby gospodarstw rolnych (o 22,7% w porównaniu do 2002 r.) odnotowano wśród gospodarstw najmniejszych, o powierzchni od 1 do 5 ha użytków rolnych. Znacznie wzrosła liczba gospodarstw największych, w grupie obszarowej użytków rolnych 30-50 ha wzrost ten wynosił 11,0%, a w grupie powyżej 50 ha – 28,8% (tab. 3).

Jak wskazują wstępne wyniki badań, ziemia na wsi należy do różnorodnych grup społecznych. Możemy tu wyszczególnić m.in. nauczycieli, robotników, pielęgniarzy, robotników zatrudnionych w innych gałęziach gospodarki, menedżerów czy nawet studentów (tab. 4).

Spśród badanych osób tylko 49% deklaruowało pozyskiwanie dochodów wyłącznie z rolnictwa, 15% łączyło pracę w rolnictwie z pracą w innych instytucjach państwowych lub samorządowych, 10% z pracą w spółkach państwowo-prywatnych, a 26% z pracą w prywatnym zakładzie pracy¹⁵.

Malejąca liczba osób związanych z rolnictwem sprzyjała wzrostowi dochodów ludności prowadzącej gospodarstwa rolne (powyżej 11 ha) oraz gospodarstw tzw. dwuzawodowych. Dochody rolników, w porównaniu z dochodami w 2002 r. wzrosły. Różnica w wynikach badań CBOS z lat 2002 i 2007 wykazuje, że zmniejszyła się liczba gospodarstw rolnych, w których miesięczny dochód netto był mniejszy niż 1500 zł miesięcznie na rodzinę (spadek z 42 do 10%). Równocześnie wzrosła liczba gospodarstw, w których dochód miesięczny netto przekroczył 2251 zł (wzrost z 10 do 28%), co przedstawia tab. 5.

Tabela 5. Dochody gospodarstw domowych a obszar posiadanego gospodarstwa rolnego (w %)

Obszar uprawianego gospodarstwa	Miesięczny dochód netto na rodzinę					
	do 750 zł	751-1500 zł	1501-2250 zł	2251-3000 zł	3001 zł i więcej	brak danych
1-2 ha	2,0	9,0	13,0	11,0	16,0	49,0
3-5 ha	3,0	10,0	12,0	12,0	16,0	46,0
5-10 ha	1,0	8,0	10,0	12,0	16,0	52,0
11 ha i więcej	0,5	6,0	7,5	9,0	25,0	53,0
Ogółem	2,0	9,0	11,0	11,0	18,0	50,0

Źródło: *Jak się żyje...*, s. 6.

Zmniejszanie się liczby osób identyfikujących się z rolnictwem musi przynosić zmiany w strukturze społecznej wsi. I tak okazuje się, że na terenach wiejskich systematycznie wzrasta liczba różnego rodzaju specjalistów, kadry menedżerskiej, pracowników administracji, przedstawicieli wolnych zawodów itp. (tab. 6).

¹⁵ *Jak się żyje...*, s. 2-5.

Tabela 6. Zmiany w strukturze społecznej wsi

Przynależność do grupy zawodowej wg opinii respondentów	Wskazania mieszkańców wsi (według terminu badań)		
	1999	2002	2007
Rolnicy i pomagający im członkowie rodzin	19,0	19,0	13,0
Kadra kierownicza, specjaliści, zawody twórcze, kierownicy, oficerowie, pracownicy administracyjno-biurowi, specjaliści niższego szczebla	8,0	9,5	11,0
Renciści i emeryci	32,0	28,5	27,0
Bezrobotni	9,0	11,0	9,0
Ogółem liczebność próby wiejskiej	707	743	14452

Źródło: *Jak się żyje...*, s. 3.

Analizując zmiany w strukturze społecznej wsi, można zauważyć, że w reprezentatywnej próbie badawczej CBOS w latach 1999-2007 grupa emerytów i rencistów mieszkających na wsi zmniejszyła się o 5%, stanowiąc obecnie 27% w strukturze społecznej wsi.

3. Przemiany na rynku pracy na terenach wiejskich w latach 2003-2010

W statystyce polskiej do grupy ludności wiejskiej zalicza się osoby, które mieszkają w miejscowościach bez praw miejskich. Liczebność ludności wiejskiej zależy przede wszystkim od: przyrostu naturalnego, salda migracji wewnętrznych i zagranicznych oraz salda zmian administracyjnych¹⁶. Obszary wiejskie stanowią ponad 93% powierzchni kraju, więc ich znaczenie społeczne i gospodarcze jest duże.

Na terenach wiejskich systematycznie rośnie liczba osób aktywnych zawodowo. W latach 2003-2010 zmieniła się ona o 5% (z 11 473 tys. w 2003 r. do 12 030 tys. w 2010 r.). Analizując dane, można zauważyć dwie istotne zmiany na rynku pracy. Pierwsza, pozytywna, wskazuje na zmniejszanie się stopy bezrobocia rejestrowanego. W omawianych latach nastąpił spadek z 17,8 do 9,7%. Druga zmiana o charakterze negatywnym to wzrost liczby biernych zawodowo, do których zalicza się m.in. osoby, które nie pracowały, nie miały pracy i jej nie poszukiwały, a także grupę osób tzw. zniechęconych, do której należały osoby nie poszukujące pracy ze względu na przekonanie, że nie ma sensu, bo i tak jej nie znajdą (tab. 7).

Analizując liczbę osób pracujących na terenach wiejskich w latach 2003-2010, odnotowuje się jej systematyczny wzrost. Jedynie w 2010 r. nastąpił niewielki spadek, ale dane te dotyczą wyłącznie pierwszego półrocza. W analizowanym okresie można zauważyć wzrost liczby osób zatrudnionych w sektorze prywatnym, przy czym widać wyraźną tendencję malejącą w przypadku zatrudnienia w rolnictwie.

¹⁶E. Mossakowska, *Rynek pracy na terenach wiejskich*, mikro.uni.w.szczecin.pl, 10.01.2011.

W 2003 r. liczba zatrudnionych w rolnictwie wynosiła 2187 tys., podczas gdy w 2010 r. zatrudnionych już było 20% mniej (tab. 8).

Tabela 7. Aktywność zawodowa ludności wiejskiej w wieku 15 lat i więcej w latach 2003-2010

Lata	Wieś ogółem (w tys.)	Aktywni zawodowo (w tys.)			Bierni ^a zawodowo (tys.)	Współczynnik aktywności zawodowej (%)	Wskaźnik zatrudnienia (%)	Stopa bezrobocia (%)
		razem	pracujący	bezrobotni				
2003	11473	6401	5263	1137	5037	55,8	45,9	17,8
2004	11583	6481	5342	1140	5102	56,0	46,1	17,6
2005	11672	6540	5483	1056	5132	56,0	47,0	16,1
2006	11778	6467	5630	837	5311	54,9	47,8	13
2007	11838	6414	5824	590	5424	54,2	49,2	9,2
2008	11867	6465	6012	453	5402	54,5	50,7	7,0
2009	11945	6591	6065	526	5354	55,2	50,8	8,0
2010*	12030	6648	6001	647	5377	55,2	49,9	9,7

^a Ludność bierna zawodowo, tzn. pozostająca poza siłą roboczą, są to wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, które nie zostały zaklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne, tzn. osoby, które w badanym tygodniu: 1) nie pracowały, nie miały pracy i jej nie poszukiwały, 2) nie pracowały, poszukiwały pracy, ale nie były zdolne (gotowe) do jej podjęcia w ciągu dwóch tygodni, następujących po tygodniu badanym, 3) nie pracowały i nie poszukiwały pracy, ponieważ miały pracę załatwioną i oczekiwały na jej rozpoczęcie w okresie: dłuższym niż trzy miesiące, do 3 miesięcy, ale nie były gotowe tej pracy podjąć (od 2004 r.). Wśród biernych zawodowo wyróżnia się grupę zniechęconych, do której należą osoby nie poszukujące pracy, ponieważ są przekonane, że jej nie znajdą.

* Średnia z I i II kwartału 2010.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski: II kwartał*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2010, s. 54-56.

Tabela 8. Pracujący w rolnictwie w latach 2003-2010 (w tys.)

Lata	Liczba pracujących ogółem	W tym w sektorze prywatnym	
		razem	w tym w rolnictwie
2003	5263	4192	2187
2004	5342	4300	2165
2005	5483	4395	2120
2006	5630	4529	2000
2007	5824	4727	1938
2008	6012	4883	1895
2009	6065	4919	1821
2010*	6001	4855	1749

* Średnia z I i II kwartału 2010.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna...*, s. 61.

W badanym przedziale czasu liczba osób zamieszkujących wieś zarejestrowanych w urzędach pracy systematycznie malała. W 2010 r., w porównaniu z 2003 r., nastąpił spadek o 35%, w tym posiadających gospodarstwo rolne o 9,2% (tab. 9).

Tabela 9. Zarejestrowani bezrobotni w urzędach pracy w latach 2003-2010 (w tys.)

Lata	Liczba osób ogółem (tys.)	W tym zamieszkali na wsi (tys.)	W tym posiadający gospodarstwo rolne (tys.) ^a
2003	3175,5	1325,8	55,7
2004	2999,6	1261,6	55,3
2005	2773,0	1180,4	54,9
2006	2309,4	1004,6	49,6
2007	1746,6	785,7	42,3
2008	1501,9	675,1	37,6
2009	1725,2	759,1	43,8
2010*	1992,7	861,4	50,6

^a Ludność wiejska została podzielona na dwie zbiorowości: ludność związaną z gospodarstwem rolnym, tj. osoby mieszkające na wsi, będące członkami gospodarstwa domowego z użytkownikiem gospodarstwa rolnego lub działki rolnej, oraz ludność bezrolną, tj. osoby mieszkające na wsi, będące członkami gospodarstwa domowego, w którym żadna osoba nie jest użytkownikiem gospodarstwa rolnego lub działki rolnej.

Źródło: *Bezrobocie rejestrowane: I-II kwartał 2010*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2010, s. 30.

Fakt ten może wynikać ze wstąpienia Polski do UE. W dobie akcesji Polski do UE swoboda podejmowania pracy w krajach Europy Zachodniej uchodziła za jedną z głównych korzyści płynących z integracji ze wspólnotami, odczuwalnych w życiu codziennym¹⁷.

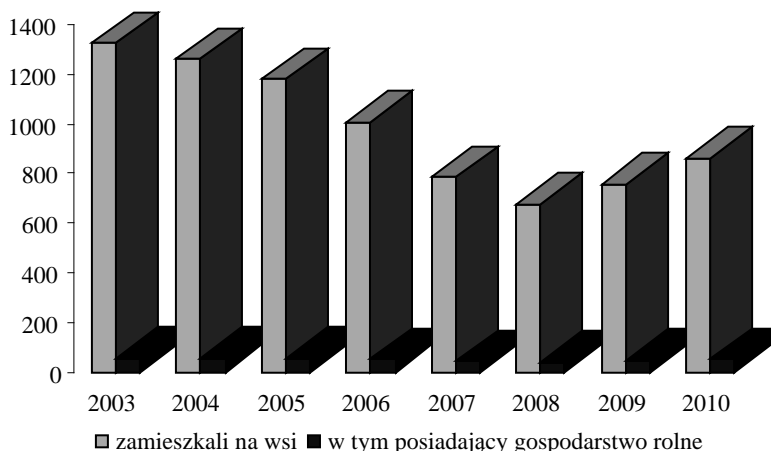
Liczba bezrobotnych w końcu stycznia 2011 r. wyniosła 2111,6 tys. osób (na podstawie meldunków nadesłanych przez wojewódzkie urzędy pracy) i, w porównaniu do końca grudnia 2010 r., wzrosła o 156,9 tys. osób (8,0%). Wzrost liczby bezrobotnych w styczniu 2011 r. nastąpił we wszystkich województwach, przy czym największy (procentowy) odnotowano w województwach: opolskim o 10,2% (o 5,0 tys. osób), lubuskim o 9,8% (o 5,8 tys. osób) i pomorskim o 9,1% (o 9,6 tys. osób).

Wzrost liczby wolnych miejsc pracy i miejsc aktywizacji zawodowej w styczniu 2011 r. w porównaniu do grudnia 2010 r. odnotowano w 9 województwach, przy czym największy (względny) w województwie lubuskim – o 60,3%, tj. o 1,1 tys. Jednocześnie w tym samym województwie odnotowano jeden z największych wzrostów liczby bezrobotnych. Natomiast największy spadek liczby ofert

¹⁷ *Raport – 5 lat Polski w Unii Europejskiej*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009, s. 249-273.

pracy w porównaniu do poprzedniego miesiąca odnotowano w województwie lubelskim – o 27,5%, tj. o 0,6 tys. ofert¹⁸.

Na wsi mieszka ok. 39% ludności Polski, natomiast wśród bezrobotnych mieszkańcy wsi stanowią ok. 43-45%. W końcu 2010 r. w urzędach pracy zarejestrowanych było 856,4 tys. osób zamieszkałych na wsi. W porównaniu do stanu z końca 2009 r. liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi zwiększyła się o 2,8% wobec wzrostu liczby zamieszkałych w mieście o 3,6%.

Rys. 1. Bezrobotni na wsi zarejestrowani w urzędach pracy w latach 2003-2010¹⁹

Źródło: *Bezrobocie rejestrowane...*, s. 30.

Tym samym odsetek zamieszkałych na wsi wśród zarejestrowanych bezrobotnych zmniejszył się z 44,0% w końcu 2009 r. do 43,8% w końcu 2010 r.

4. Podsumowanie

Wejście do Unii Europejskiej było niezwykle ważnym wydarzeniem gospodarczym, społecznym oraz politycznym. Wśród wielu zmian, jakie nastąpiły w wyniku transformacji ustrojowej i przechodzenia do zasad gospodarki rynkowej, szczególnie mocno zaznaczyły się przemiany na rynku pracy. Polityka rynku pracy obejmuje wielokierunkowe działania, których instrumenty dzielimy na aktywne (ochrona istniejących miejsc pracy i wzrost zatrudnienia) oraz pasywne (łagodzenie negatyw-

¹⁸ *Sytuacja na rynku pracy w 2011*, www.mpips.gov.pl, 12.02.2011.

¹⁹ Do ludności rolniczej zaliczono wszystkie osoby, których źródłem utrzymania są: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, tj. pracujących w wymienionych sekcjach, oraz osób będących na ich utrzymaniu. Do ludności aktywnej zawodowo w rolnictwie zaliczono wszystkie osoby, których głównym zajęciem jest praca w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie.

nych skutków bezrobocia, zabezpieczenie socjalne bezrobotnych, działania skierowane na zmniejszenie podaży pracy).

Wśród trudnych do rozwiązania problemów na polskim rynku pracy ważne miejsce zajmuje wieś (wiejski rynek pracy). Problemy i potrzeby rynku pracy wynikają z odmiennego położenia na rynku pracy poszczególnych grup ludności zamieszkującej na tych terenach. Na wsi mamy do czynienia z istotnymi odrębnościami w sytuacji na rynku pracy ludności rolnej (wyższy poziom aktywności ekonomicznej, ze względu na większe zaangażowanie w procesie pracy) i bezrolnej (wyższy poziom bezrobocia, szczególnie trudna sytuacja młodzieży oraz osób o niskim poziomie wykształcenia)²⁰.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać zarówno w dużo mniejszej podaży pracy, jak i w strukturze społecznej polskiej wsi. Coraz mniejszy odsetek ludności na terenach wiejskich związanych jest z rolnictwem, jednak w porównaniu z innymi krajami UE jest on nadal wysoki. Sytuacja ta jest zróżnicowana terytorialnie, jednak te same bariery zauważamy w poszczególnych regionach, np. niski popyt na prace na terenach wiejskich, korzystanie ze świadczeń socjalnych zamiast podjęcia zatrudnienia, niechęć do podejmowania migracji zarobkowej czy słaby rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich.

Cechami charakterystycznymi zmian na wiejskim rynku pracy są także starzenie się społeczeństwa, odpływ ludzi młodych ze wsi za granicę i bezrobocie ukryte, które jest trudne do oszacowania.

Literatura

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski: II kwartał*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2010.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*, T. 2, PWE, Warszawa 1995.
- Bezrobocie rejestrowane: I-II kwartał 2010*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa 2010.
- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 roku*, GUS, Olsztyn 2010.
- Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M., *Polityka społeczna*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Frenkiel I., *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2003.
- Jak się żyje rolnikom*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2008 [BS/89/2008].
- Kotowska I.E., *Zmiany demograficzne a przyszły rynek pracy*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wyd. IPISS GUS, Warszawa 2005, s. 115-138.
- Kwiatkowski E., *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Kwiatkowski E., *Neoklasyczne teorie zatrudnienia: tradycja i współczesność*, PWN, Warszawa 1998.

²⁰J. Witkowski, *Wiejski rynek pracy w Polsce – deregulacja a zatrudnienie*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wyd. IPISS GUS, Warszawa 2005, s. 299-316.

- Morawski W., *Globalizacja i praca. Kontekstowa analiza świata pracy*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wyd. IPISS GUS, Warszawa 2005.
- Mossakowska E., *Rynek pracy na terenach wiejskich*, mikro.uni.w.szczecin.pl, 10.01.2011.
- Raport – 5 lat Polski w Unii Europejskiej*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009.
- Rosner A., Stanny M., *Ile nas do pieczenia chleba?*, www.academia.pan.pl, 5.01.2011.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia 1*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Stan i struktura rejestrowanego bezrobocia na wsi w 2009 roku*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Pracy, www.mpips.gov.pl, 5.01.2011.
- Sytuacja na rynku pracy w 2011*, www.mpips.gov.pl, 12.02.2011.
- Wilkin J., *Polska wieś i rolnictwo w obliczu wielkiej zmiany*, [w:] *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Maroda, Scholar, Warszawa 2004.
- Witkowski J., *Wiejski rynek pracy w Polsce – deregulacja a zatrudnienie*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wyd. IPISS GUS, Warszawa 2005.
- Woś A., *Polityka strukturalna*, [w:] *Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce*, FAPA, Warszawa 1998.
- Woś A., *Przestrzeń ekonomiczna rolnictwa*, Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2002.
- Woźniak B., *Bezrobocie równowagi i nierównowagi a polityka państwa wobec rynku pracy*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Informacja sygnałna*, GUS, Departament Rolnictwa, Warszawa 2010.

SELECTED ASPECTS OF LABOUR MARKET IN POLISH RURAL AREAS IN THE PERIOD 2003-2010

Summary: The labour market is a place of the labour force allocation, making decisions on employment, and revealing the economic and social consequences of economic growth. Particular areas of socio-economic life impact on both labour demand and labour supply. The aim of the paper is to present selected labour market issues in rural areas. The study relates to the period 2003-2010. The analyzed period was adopted deliberately because of the Polish accession to the European Union in 2004. The specificity of farm work is determined by its multifacetedness, especially by economic and social aspects as well as individual and collective dimensions. Farm work is based on effectiveness, increasing efficiency, and productivity.